

46, 1889); dens, Emanuel Swedenborg såsom matematiker (VA, Bihang, 15:1:12 (1890); G Florschütz, Swedenborgs verborgene Wirkung auf Kant (1992); T Frångsmyr, Geologi och skapelsetro (1969); A Hallengren, Universum som hieroglyfisk text: Swedenborg, Emerson, Whitman och det adamitiska språket (1989); dens, Tingens tydning: Swedenborgstudier (1997); dens, Öarna under vinden: färder i Swedenborgvärlden (1997); dens, Gallery of mirrors: reflections of Swedenborgian thought (1998); W J Hanegraaff, Swedenborg, Oetinger, Kant (2007); H Helander, Om Swedenborgs latin (KÅ1988); F Hensen, Emanuel Swedenborg's cranium (1960); O Hjern, Swedenborg och hans vänner i Göteborg (1991); F Horn, Schelling und Swedenborg (1954); J V Hultkrantz, The mortal remains of Emanuel Swedenborg (1910); dens, Additional note to the mortal remains of Emanuel Swedenborg (1912); J Häll, I Swedenborgs labyrint: studier i de gustavianska swedenborgarnas liv och tänkande (1995); In search of the absolute: essays on Swedenborg and literature, ed S McNeilly (2004); K Johannisson, Magnetisörens tid (1974); I Jonsson, Swedenborgs skapelsdrama De Cultu et Amore Dei (1961); dens, Köpenhamn–Amsterdam–Paris: Swedenborgs resa 1736–1738 (Lychnos 1967–68); dens, Swedenborgs korrespondenslära (1969); dens, Emanuel Swedenborg (1971); dens, Visionary scientist: the effects of science and philosophy on Swedenborg's cosmology (1999); I Jonsson o O Hjern, Swedenborg: sökaren i naturens och andens världar (1976); Kant und Swedenborg: Zugänge zu einem umstrittenen Verhältnis, ed F Stengel (2008); I Kant, Träume eines Geistesehers, erläutert durch Träume der Metaphysik (1766); dens, En andeskådares drömmar i Ijuset av metafysikens drömmar (1921); E Kleen, Swedenborg: en lefnads-teckning, 1–2 (1917–20); O Lagercrantz, Dikten om livet på andra sidan (1996); M Lamm, Swedenborg (1915); H Lenhammar, Tolerans och bekännelse-tvång: studier i den svenska swedenborgianismen 1765–1795 (1966); dens, Siarens återkomst: Swedenborg i Uppsala domkyrka (2010); A Lexicon to the theological writings of Emanuel Swedenborg (1688–1772) (2008); F G Lindh, Swedenborgs ekonomi (Nya kyrkans tidning 1927–30); S Lindroth, Emanuel Swedenborg (Swedish men of science, 1650–1950, ed S Lindroth, 1952); dens, Emanuel Swedenborg (Ny illustrerad svensk litteraturhistoria, 2, 1956); dens, Emanuel Swedenborg (Dictionary of scientific biography, 13, ed C C Gillispie, 1976); dens, Svensk lärdomshistoria, 2–3 (1975–78); A G Nathorst, Emanuel Swedenborg såsom geolog (Geologiska föreningens i Stockholm förhandlingar, 28, 1906); N V E Nordenmark, Swedenborg som astronom (1933); On the true philosopher and the true philosophy: essays on Swedenborg, ed S McNeilly (2002); J F Potts, The Swedenborg concordance: a complete work of reference to the theological writings of Emanuel Swedenborg, 1–6 (1888–1902);

M Ramström, Om Emanuel Swedenborg som naturforskare och i synnerhet hjärnanatom (1910); G Retzius, Emanuel Swedenborg as an anatomist and physiologist (1903); C Robsahm, Anteckningar om Swedenborg (1989); S Rodhe, Matematikens utveckling i Sverige fram till 1731 (2002); S Sandels, Åminnelse-tal, öfver kongl. vetenskaps-academiens framledne ledamot ... Emanuel Swedenborg (1772); I Sanner, Den segrande Eros: kärleksföreställningar från Emanuel Swedenborg till Poul Bjerre (2003); C O Sigstedt, The Swedenborg epic (1952); F Stengel, Aufklärung bis zum Himmel: Emanuel Swedenborg im Kontext der Theologie und Philosophie des 18. Jahrhunderts (2011); D T Suzuki, Swedenborg: Buddha of the North (1996); Swedenborg and his influence, ed E J Brock (1988); Swedenborg som Söderbo, ed O Hjern, A Eriksson o A Hallengren (1992); Svenskarnas syn på Swedenborg under 1800-talet, ed G Appelgren o B Ekengren (2001); H Söderberg, Swedenborg's 1714 airplane (1988); Testimony to the invisible: essays on Swedenborg, ed J F Lawrence (1995); S Toksvig, Emanuel Swedenborg: scientist and mystic (1948); UUM 1595–1700 (1900); L R Wilkinson, Dream of an absolute language: Emanuel Swedenborg and french literary culture (1996); W R Woofenden, Swedenborg explorer's guidebook (2002).

David Dunér

Swedenmarck, Catharina Charlotta, f 29 jan 1744 i Sthlm, Jak o Joh (enl Tenala kommuniationsbok 1774–79, f 216; dp 31 jan), d 21 sept 1813 i Kyrkslätt, Nyland, Finland (enl db för Vichtis). Föräldrar: kamreraren Jacob Swedmarck o Anna Catharina Frisell. Förf.

G 1) 26 juli 1764 i S:t Bertil, Egentliga Finland, m löjtnant Carl Johan Hastfer, f 1 nov 1738, d 15 april 1771 i S:t Bertil; 2) 8 aug 1773 i S:t Bertil m majoren Carl Fredrik Toll, f 27 sept 1718 i Turinsk, Sibirien, d 26 okt 1784 i Tenala, Nyland, son till kaptenen Fredrik Christoffer T o Anna Catharina von Burghausen.

S:s liv börjar undanskymt, och undanskymd har hennes gärning varit. Hon hörde inte till de författare som skördade stora framgångar, som publicerade tjocka, ständigt omtryckta volymer. Tvärtom består hennes samlade produktion av fem dikter och ett teaterstycke – sammanlagt inte mer än fyrtio glesa trycksidor. Likväl är hon viktig. S representerar nämligen den

rikliga gustavianska litteratur, som inte var stor eller epokgörande, men som utgjorde tidens vanliga läsning. Den gustavianska parnassen äger några höga ekar som imponerar – Bellman, Kellgren, Lenngren – och därunder finns en rik undervegetation, med S som en av de ännu åtminstone delvis läsbara. Hennes litterära bana varade några år under Gustav III:s regering. Hon debuterade våren 1771 och publicerade sin sista kända dikt hösten 1775. Av allt att döma var hon tidens enda svenska kvinnliga originaldramatiker.

Fadern, som haft anställning hos kammarherren Charles De Geer (bd 10), avled när S var femton år gammal. Året därpå bodde hon enligt mantalslängden i Jacobs församling i Stockholm tillsammans med sin mor och mormor samt en husjungfru och en piga. Faderns bouppteckning visar på ett välbärgat hem med en boksamling som utöver de vanliga religiösa verken också innehöll facklitteratur samt ”små” böcker på svenska, tyska och franska. Vittra skrifter trycktes ofta i litet format, så kanske var dessa volymer skönlitterära.

Tjugo år gammal gifte sig S med dragonlöjtnanten C J Hastfer, men följde tidens bruk och behöll sitt efternamn. Paret bosatte sig på Ingeris rusthåll i S:t Bertils kapellocken, nära staden Salo i Egentliga Finland, Finland. Maken dog 1771 efter en tids sjukdom, endast 34 år gammal. Paret tycks inte ha haft några levande barn.

Hastfer förefaller ha varit något av en slarver och hade före sin död skjutit upp en annalkande konkurs genom så kallat ackord, vilket innebar att skulderna måste betalas inom ett år. S skrev till Kungl Maj:t och bad om ersättning för ackordssumman. Denna djärva begäran avslogs dock, varpå hon tycks ha inlett en process mot rikets ständer. Kanske anas här något av S:s karaktär – hon förefaller både dristig och orädd. Bistånd i sina förhandlingar fick hon av greve Fredric Sparre (bd 32), som har kallats den gustavianska tidens inofficiella kulturminister, och den litteraturälskande hovmarskalken Axel Gabriel Leyonhuvud (bd 22).

Bara femton dagar efter Hastfers död framträdde S för första gången som författare. Det skedde med en sorgedikt över kung

Adolf Fredrik, som dött i februari, vilken publicerades i den lärt och vittret inriktade Åbo Tidningar. Dikten omfattar trettioen alexandriner och är, liksom alla S:s dikter, lättflytande och behaglig. Den var signerad med hennes initialer, och en redaktionell not meddelar att alstret var ”insänt av ett vittert fruntimmer”, vilket förmodligen gjorde författaren lätt att identifiera. Den kulturella finländska högreståndsmiljön var begränsad.

Dikten till Adolf Fredrik slutar med att förhoppningar knyts till den nye kungen – ”Vi har en GUSTAF kvar; Han blive nu vår tröst!” – och året därpå publicerade S ett vackert kvartotryck till Gustav III:s kröning 28 maj 1772. Hennes dikt var bara en droppe i den hyllningsflod som vällde fram i samband med kröningen – sådana hyllningar var vanliga, och kungens vittra intressen var redan kända – men markerar ändå tydligt S:s litterära ambitioner. Från och med nu framträdde hon under eget namn och publicerade sig i Stockholm, inte på den lokala litterära scenen.

Mecenater var viktiga för den gustavianska tidens författare. Första tecknen på kontakt mellan S och en mecenat finns i dec 1772, då hovmarskalk Leyonhuvud hjälpte henne med de ekonomiska och juridiska bestyren efter makens död. Leyonhuvud skrev själv poesi och beskyddade en rad författare. I ungdomen hade han varit medlem i Tankebyggarorden och hört till kretsen kring Nordenflycht, och han blev senare ledamot i VHAA.

Även S:s tredje dikt hyllade Gustav III – fyra av hennes fem dikter är kungahyllningar – men den riktades till Leyonhuvud som den också var dedicerad till. Genom hans förmedling hade hon nu hittat ett nytt publiceringsforum, och fortsättningsvis tryckte hon sina dikter i tidskriften *Sam-laren*, som gavs ut av mecenatens vän Carl Christoffer Gjørwell (bd 17), publicist och bibliotekarie. Som aspirerande författare omgavs och stöttades alltså S av män, vilka fungerade som ett slags litterära redaktörer och i enlighet med tidens bruk putsade dikterna. Detta berodde inte på att S var kvinna – så gjorde Leyonhuvud också med andra poeters alster.

Ytterligare en man fick nu en viktig roll

i S:s liv. 1773 trädde hon i brudstol för andra gången. Carl Fredrik Toll var även han militär men betydligt äldre än Hastfer. Tio månader tidigare hade hans andra hustru dött, och sex av hans tio barn var i livet. Det yngsta var bara tre år. Bröllopet tycks ha stått på Ingeris, men paret var främst bosatt på Tolls herrgårdar Olsböle i Tenala socken och Kuorla i Vichtis socken.

Också efter giftermålet med Toll publicerade sig S under sitt eget efternamn. I februari 1774 kom ett Skalde-Qwäde över en resa kungen företagit så tidigt som i november 1772, och i november 1775 trycktes hennes sista och tveklöst bästa dikt, Afsked af Sommaren. Här lämnade S tillfällesgenren för lyriken. Dikten skildrar höstens intåg och visar ett landskap, där den bukoliska världen dött undan för att lämna plats för ett höstligt, realistiskt Finland.

Så vitt vi vet publicerade inte S fler dikter – Afsked af Sommaren trycktes dock om 1794 – men det innebär inte att hon slutade författa. Ytterligare ett verk från samma period finns bevarat, vilket jämte Afsked af Sommaren ger henne en plats i litteraturhistorien – herdedramat Dianas fest, skrivet för att framföras under Gustav III:s besök i Åbo våren 1775. Om pjäsen verkligen sattes upp är ovisst, men inte omöjligt. Den bevarade handskriften (KB) innehåller en rollista, som tar upp stora delar av den kulturintresserade societeten i Åbo bland skådespelarna. Dianas fest är inte bara en pjäs av en kvinna, utan även en pjäs för kvinnor – herdinnorna får betydligt större utrymme än herdarna och dessutom de bästa replikerna. I rollistan märks som herdinna S:s styvdotter Hedvig Christina Toll och själv har hon titelrollen som Diana. Det för den litterära rokokon typiska stycket är tydligt inspirerat av dess främsta verk, Gustaf Philip Creutz (bd 9) epyllion Atis och Camilla.

Genom brev vet vi att Leyonhuvud ville låta trycka Dianas fest, även om han menade att dramat först borde bearbetas. Själv ansåg han sig inte kompetent utan överlät uppdraget på en annan skyddsling, skalden Johan Henric Kellgren (bd 21), vid den här tiden ung docent i Åbo. Kellgren tycks dock genom förhållning ha förhindrat tryckningen. Hans brev vittnar om litterär svartsjuka – han antyder att förhållandet mellan S och

Leyonhuvud inte enbart handlade om mecenatskap och kallade henne ironiskt ”den finska Sappho”. Snart hade han konkurrerat ut S som Leyonhuvuds favoritpoet. Den litterära segraren blev alltså den unge mannen, inte den mogna kvinnan.

S:s liv tycks sedan ha anpassat sig till vad som förväntades av en adelsmans hustru, av en styvmor och (vid det här laget) också mor. Under åren 1776–82 födde hon fyra barn. Maken avled 1784, och efter hans död bodde S kvar på Olsböle fram till 1797, då hennes sedan länge dåliga ekonomi tvingade henne att sälja gården. Hon drömde om att inrätta en flickskola och för sommaren 1798 till Stockholm för att uppvakta Gustav IV Adolf i frågan. I hans frånvaro fick suppliken lämnas till Johan Gabriel Oxenstierna (bd 28), som inte bara var poet utan också en av rikets herrar. Året därpå påminde S kungen i ett brev och passade också på att be om lån. Det är oklart om det blev någon skola.

Efter makens död hade S trots protester från kyrkligt håll genomdrivit hans önskan att begravas på Kuorlas ägor. På deras gemensamma gravkapell finns en sandstensplatta med Tolls titlar och namn, samt texten: ”Gravvården uprestes och stenen ristades år 1785 / av en öm och sörjande maka / Catherine Charlotte Svedenmark / som väntar at här efter sin förvandling finna en fristad.”

S:s handskr Dianas fest: herdaspel uti en act: av fru Toll f Svedmark (signum V 27:36) i KB. – Brev från S i RA o i Fagerviks herrgårdsarkiv, Finland (till Johan Hisinger).

Tryckta arbeten (egna verk): Poëme, öfver Hans Kongl. Maj:ts konung Gustaf III:s högsthugneliga kröning, d. 29 maji 1772. I underdånig välmening författad af Catharina Charlotta Svedenmarck. Sthlm 1772. [J G Lange]. [16] s. 8:o. [Omtryckt i: C Burman, Den finländska Sapfo, Uppsala: Lunne böcker, 2004, s. 60–69.]

Tryckta arbeten (bidrag): Öfwer högstsälige Hans Kongl. Maj:ts konung Adolph Friedrichs död. [Dikt] (Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo, årg 1, 1771, s [57]–59). [Undertecknat: C. C. S. Ingår i n:o 8, 30 april 1771. Omtryckt i: C Burman, Den finländska Sapfo, Uppsala: Lunne böcker, 2004, s 59.] – Skalde-bref, i anledning af Hans Kongl. Maj:ts, kon. Gustaf III höga namns-dag, d. 6 jul. 1773, til hof-marskal-

ken och commend. af kongl. Nord-stjerne-orden, hr baron Axel Gabr. Leyonhufvud. [Dikt] (Samlaren, d 1, 1773, s 111–112). [Namnform: Cath. Charlot. Swedenmark. Ingår i st 14, 31 jul. 1773. Omtryckt i: C Burman ... s 70–72.] – Skalde-qwäde, öfwer Hans Kongl. Maj:ts, konung Gustaf III:s resa til norrske gränsen, uti novemb. 1772 (Samlaren, d 4, 1774, s 397–400). [Namnform: Catharina Charl. Swedenmark. Ingår i st 50, 7 febr. 1774. Omtryckt i: C Burman ... s 73–77.] – Afsked af sommaren. Qwäde (Samlaren, d 7, 1775/[1776], s [81]–83). – [Namnform: Cath. Charlotta Swedenmark. Ingår i st 107, 5 nov. 1775. Omtryckt anonymt i Sommar-promenaden för år 1794 (=h 3), s 288–289. Omtryckt i: C Burman ... s 78–80.] – Dianas fest. Herdaspel uti en act. [Versdrama] (C Burman ... s 81–[102]).

Källor o litt: Korrespondens mellan C C Gjörwell o A G Leyonhufvud (Ep G 8:4 o 10:7); S Leijonhufvud o S Brithelli, Kvinnan inom sv litt intill år 1893 m handskr tillägg (U 24:3), allt i KB. Allm verks skrivar till K M:t, vol 654 (26 juli 1771); Brev från A G Leyonhufvud till J H Kellgren (Eriksbergsarkivets autografsaml, vol 123), allt i RA. Bouppteckn efter Jacob S i Sthlms rådhusrätt (E II:a 1:2: 185), SSA.

S Appeltgren, Dikter i Åbo Tidningar 1771–1789 (Historiska o litteraturhistoriska studier 31–32, 1956); C Burman, Ståndssamhällets litteratur (Finlands svenska litteraturhistoria, 1, 1999); dens, En svensk Maecenas (Biblis 2000); dens, Den finländska Sapfo: C C S:s liv och verk (2004); G C[astrén], Vår finska Sappho (Euterpe 1904, nr 17); Elgenstierna; Inrikes Tidningar 1813, nr 124; J H Kellgren, Samlade skrifter, 6:2 o 9:2, ed S Ek o O Sylwan (1923, 1935); W G Lagus, Undersökningar om finska adelns gods och ätter (1860); E Nervander, En skaldinna i Finland på 1770-talet (Förhandlingar o uppsatser, 1902); H Tandefelt, S, C C (Biografiskt lexikon för Finland, 2008); A Öhrberg, Vittra fruntimmer: författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare (2001).

Carina Burman

Svedenstierna, Eric Thomas, f 6 april 1765 i Fellingsbro, Ör, d 14 jan 1825 i Sthlm (bou). Föräldrar: brukspatronen Eric Wilhelm S o Christina Charlotta Linnman. Elev vid fransk privatskola i Sthlm 75, inskr vid UU 3 okt 78, disp 22 juni 82, bergsex 83, allt vid UU, auskultant i Bergskoll 30 sept 83, deltog i riksdagarna 86, 92, 09–10, 10, 15, 17–18 o 23 (led av statsutsk 09–10), i lära hos Johan Carl Garney (bd 16) i masmästeriet 4 nov 90, övermasmästare i norra

distriktet 20 dec 92–1 jun 08, arbetschef under Eric Nordewall (bd 27) vid bygget av Trollhätte slussar 97–00, resa till Frankrike o England på Bruks societetens bekostnad hösten 01–hösten 03, dir för tackjärnsblåsningen o stångjärnsmidet i riket 05–11, led av riksgäldsfullm jan 10–juni 18, av komm ang bevilln:taxeringen 13, av komm ang undersökn av den av presidenten friherre Edelcrantz (bd 12) uppfunna linnespånads-inrättn 4 dec 16–6 jan 17, övermasmästare för södra distriktet 10 juni 18. – LVA 05 (preses ht 09), LPS 08, LLA 12, LFS 15, LKrVA 15 – Ogift.

S föddes på Österhammars bruksherrgård, strax nordväst om Fellingsbro i södra Västmanland, där hans far Erik Wilhelm S ägde Norrby bruk. Efter undervisning i hemmet och vid en fransk privatskola i Stockholm skrevs S 13 år gammal in vid Uppsala universitet, där han i syfte att kunna ta över bruksrörelsen läste bergsvetenskap men även kemi och mineralogi, med Torbern Bergman (bd 3) som inspirerande lärare. S disputerade under Christer Berch (bd 3, s 309) på en juridisk avhandling om möjligheten till överklagande vid rättsliga tvister inom bergshantering, varefter studierna avslutades med en bergsexamen som öppnade vägen för arbete i Bergskollegium. S:s stora intresse för mineralogi gjorde att han vid ungefär samma tid fick hjälpa till med att ordna presidenten i Bergskollegium Nils Adam Bielkes (bd 4) mineralsamling (sedan 2001 i Ädelfors gruvmuseum). Likaså fick han i uppdrag av bergsrådet Alexander Funck (bd 16) att göra ritningar till anteckningarna från dennes utländska resa 1748–53 samt biträda vid renskrivningen av katalogen till dennes mineralsamling.

I och med att S började som auskultant i Bergskollegium vidtog den egentliga praktiska utbildningen för hans fortsatta yrkesutövning. I slutet av 1790 antogs han som masmästarelev till den skicklige masugnsteknikern Johan Carl Garney, som lät honom följa med på ämbetsresor runt om i landet och lärde honom att bygga, reparera och underhålla tekniskt avancerade och bränslesnåla masugnar. Två år senare utsågs S till övermasmästare i norra distriktet (Uppland och Västernorrland) och antog kort därefter ett erbjudande av greve